

2014–2020 metų Europos Sąjungos fondų investicijų veiksmų programos 9 prioriteto „Visuomenės švietimas ir žmogiškųjų išteklių potencialo didinimas“ 09.4.2-ESFA-V-715 priemonės projekto „Bendrojo ugdymo mokytojų bendrųjų ir dalykinių kompetencijų tobulinimas“

REKOMENDACIJOS DĖL ATNAUJINTŲ BENDRŲJŲ PROGRAMŲ PRITAIKYMO KLAUSOS SUTRIKIMĄ AR KOCHLEARINIUS IMPLANTUS TURINTIEMS MOKINIAMS

Rekomendacijas parengė: Jolita Levickienė, Inga Šilaikienė

Sutrikimo apibūdinimas: pagrindiniai požymiai ir jų raiška

Klausos sutrikimo klasifikacija:

- nežymus** klausos sutrikimas (klausos susilpnėjimo vidurkių diapazonas – 26–40 dB);
- vidutinis** klausos sutrikimas (klausos susilpnėjimo vidurkių diapazonas – 41–55 dB);
- žymus** klausos sutrikimas (klausos susilpnėjimo vidurkių diapazonas – 56–70 dB);
- labai žymus** klausos sutrikimas (klausos susilpnėjimo vidurkių diapazonas – 71–90 dB)
- gilus** klausos sutrikimas (kurtumas) (klausos susilpnėjimo vidurkių diapazonas >90 dB).

Kochlearinių implantų naudotojai (asmenys, kuriems atlikta kochlearinio implanto operacija. Kochlearinė implantacija – tai klausos reabilitacijos būdas, suteikiantis galimybę girdėti).

- Esant nežymiam klausos sutrikimui sunkiau girdima (ypač tam tikri garsai, žodžių galūnės), todėl mokinys gali išgirsti neteisingai, kai mokytojas kalba tyliai arba yra nusisukęs.
- Esant vidutiniam klausos sutrikimui tiek kasdieniame bendravime, tiek ugdymo procese daug informacijos gaunama remiantis vizualiniu suvokimu. Mokiniui sunku išgirsti pašnekovą, esantį toliau nei 1,5 m. Mokinys geriau supranta ir suvokia kalbą, kai kalbantysis yra mokinio regos lauke, nes gali skaityti iš lūpų, matyti veido išraišką. Mokinys gali negirdėti pašnekovo, ypač jei kalbančiojo balsas tylus. Žodynas gali būti ribotas, galima pastebėti, kad mokinys gali praleisti kai kuriuos garsus, jo tartis gali būti neaiški, kalba netaisyklinga.
- Esant žymiam klausos sutrikimui mokinys stengiasi skaityti iš lūpų, stebi kūno kalbą. Žodynas ribotas, todėl jo sakiniai dažniausiai trumpi, netaisyklingi. Pašnekovo kalba turi būti aiški, suprantama. Reikėtų kalbėti garsiau, stebint mokinio galimybę suprasti.

- Esant labai žyriam klausos sutrikimui mokiniys skiria stiprius aplinkos garsus. Kalboje jis skiria ne visas priebalses. Žodynas skurdus.
- Esant giliam klausos sutrikimui (kurtumui) mokiniys gali skirti tik labai stiprius garsus, suvokia vibracijas, komunikuodamas remiasi rega, daktiliniais ženklais, gimtąja gestų kalba. Jo žodinė ir rašytinė kalba netaisyklinga.
- Kochlearinis implantas padeda girdėti, tačiau negali atkurti normalios klausos. Gebėjimas suvokti ir diferencijuoti garsus bei sakytinės kalbos vystymasis priklauso nuo daugelio veiksnių: laiko, kada buvo nustatytas klausos sutrikimas, laikotarpio, kada buvo atlikta kochlearinės implantacijos operacija, klausos likučių lavinimo iki operacijos, pooperacinio, reabilitacijos proceso bei kitų šalutinių sveikatos ar vystymosi sutrikimų ir bendro specialistų ir tėvų (globėjų, rūpintojų) bendradarbiavimo teikiant pagalbą kochlearinio implanto naudotojui. Tam tikrais atvejais, bendraujant ir ugdant vaiką, negalima atsisakyti gestų ar gestų kalbos.

Ugdant mokinius, turinčius klausos sutrikimų ir bendraujant su jais, rekomenduojama atsižvelgti, kad daugelis kurčiųjų (ir neprigirdinčiųjų) mokinių bendrauja ir yra mokomi dviem kalbomis – lietuvių gestų kalba ir lietuvių kalba. Gestų kalba yra gimtoji kurčiųjų žmonių kalba, pradinė ir pagrindinė kurčiojo mąstymo, bendravimo ir ugdymo priemonė. Daugeliu atvejų gestų ar žodinės kalbos vartojimą apsprendžia ne klausos sutrikimo lygis, bet asmens ir jo šeimos pasirinktas komunikacijos būdas. Jeigu gestų kalba pasirenkama kaip gimtoji, lietuvių kalbos mokoma kaip antrosios kalbos pagal kurtiesiems ir neprigirdintiesiems pritaiktą metodiką. Ypatingas dėmesys turi būti teikiamas kokybiškam rašytinės lietuvių kalbos mokymui.

Dalyvavimo ugdymo procese galimybės (stipriosios pusės)

Mokiniai, turintys klausos sutrikimų, pasižymi gerais regimojo suvokimo ir erdviniais gebėjimais, todėl bendraujant ar ugdymo procese svarbi ne tik sakytinė kalba, bet ir gestai, veido išraiška, kūno judesiai. Mokiniam, turintiems klausos sutrikimų, būdingas objektų vaizdiniais paremtas konkretus vaizdinis mąstymas, todėl pamokose būtina naudoti kuo daugiau vaizdinių priemonių.

Mokinių mokymosi procesui ir įgūdžių formavimuisi ypač svarbus regimasis suvokimas, todėl jie geriau įsimena informaciją, kai informacija pateikiama vaizdžiai, pasitelkiant paveikslus, schemas, diagramas ar kt.

Mokiniai, turintys klausos sutrikimų, gali gerai atlikti užduotis pagal pavyzdį, suvokia vaizdžiai pateiktą informaciją, dažnai pasižymi gerai išlavėjusia vizualine atmintimi, pastabumu detalėms.

Mokiniai skaito ir suvokia tekstą, kurį sudaro trumpi, aiškūs sakiniai, paremti iliustracijomis, kita vaizdine medžiaga.

Geriau supranta mokymo medžiagą, kai ugdymo procese vyksta praktinė veikla, paaiškinama ir demonstruojama interaktyvi vaizdinė medžiaga.

Dalyvavimo ugdymo procese sunkumai ir individualūs ugdymosi poreikiai

Mokinio, turinčio klausos sutrikimų, suvokimas klausa bei kalbos ir kalbėjimo išsivystymo lygis daugeliu atvejų yra individualūs ir priklauso nuo įvairių faktorių (mokinio bendrųjų gebėjimų, klausos sutrikimo laiko, sutrikimo laipsnio, gaunamos švietimo pagalbos, šeimos dalyvavimo ugdymo procese). Nepakankamai išplėtotą kalbą turi įtakos pažintinių gebėjimų raidai. Sąvokinis ir abstraktusis mąstymas dažniau išvystytas silpnai, būdingas konkretus vaizdinis mąstymas.

Dirbant su mokiniais, turinčiais klausos sutrikimų ar kochlearinius implantus, pastebimi sunkumai gaunant ir / arba pateikiant informaciją sakytine (žodine) ir / arba rašytine kalba, taip pat sunkiau sekasi apibendrinti, sisteminti medžiagą (abstrahuoti), rečiau pateikiami unikalūs samprotavimai, išvados.

Mokinys, turintis klausos sutrikimų ar kochlearinį implantą:

- kalba ir kalbiniais gebėjimais dažnai atsilieka nuo girdinčiųjų bendraamžių;
- jo žodynas skurdesnis, kalba netaisyklingai arba visai nekalba, dėl to dažnai iškraipomi žodžiai, jų prasmės;
- jam reikia daugiau pastangų, kad suvoktų informaciją;
- dažniausiai nesupranta abstrakčių sąvokų, rečiau vartojamų šnekamojoje kalboje, jam sunku vartoti sinonimus;
- gerai girdi tik kirčiuotas žodžio dalis, tačiau gali negirdėti nekirčiuoto priešdėlio ar galūnės, gali neišgirsti kai kurių sakinio žodžių. Dėl klausos sutrikimo dažnai painioja garsus arba juos sukeičia vietomis žodyje;
- dažnai praleidžia reikšmines sakinio dalis, jam sunku sudaryti ir vartoti sudėtinius sakinius. Klaidos dažnai atsiranda ir tuomet, kai ne viską išgirsta, ne viską teisingai nuskaito nuo lūpų ar nesupranta dėl nepakankamo žodyno;
- jam sunku nustatyti garso šaltinį ir jo kryptį, todėl sudėtingiau dalyvauti grupės veiklose, diskusijose.

Kompetencijų įgijimo galimybės ir sunkumai

Mokinių, turinčių klausos sutrikimų, pasiekimai ir kompetencijų įgijimas priklauso nuo sutrikimo laipsnio bei individualių mokinio galimybių ir gebėjimų. Sėkmingam kompetencijų įgijimui reikės mokinio galimybių pažinimo, atliepimo mokinio ypatumams ir poreikiams. Mokytojas turėtų gerai pažinti mokinį, turintį klausos sutrikimą, kad padėtų jam sėkmingai įgyti kompetencijas ir pasiekti gerų rezultatų. Sėkmingam rezultatui pasiekti būtina įtraukti tėvus bei švietimo pagalbos specialistus.

Pažinimo kompetencija

Mokinio galimybės	Mokinio sunkumai
<ul style="list-style-type: none"> • domisi mokomuoju dalyku, kai leidžiama patirti pažinimo džiaugsmą, sužinoti naujų dalykų; • mėgsta stebėti ir atlikti tiriamąją veiklą pagal aiškų veiklos aprašą; • geba mokytis dalyko programoje nurodytų sąvokų, naudoti taisykles, atlikti pritaikytas užduotis; • įgytas dalyko žinias gali pritaikyti kasdieniame gyvenime. 	<ul style="list-style-type: none"> • neretai mokinys yra tik pasyvus stebėtojas, jeigu mokytojas jo neįtraukia į mokymosi procesą; • savarankiškai sunkiai numato pažintinės veiklos etapus; • formuluoja veiklos tikslą, hipotezę, išvadas, apibendrina ir užrašo gautus rezultatus, dažnai tik su mokytojo pagalba; • sunku savarankiškai atlikti sudėtingas užduotis, visiškai suvokti skaitomą tekstą; • sunkiau sekasi mąstyti kritiškai, kelti probleminius klausimus, vertinti bei pagrįsti sprendimus, idėjas;

	<ul style="list-style-type: none"> ● sunkiai atpažįsta ir vertina tą pačią informaciją skirtinguose kontekstuose; ● atliekant užduotis be pagalbos sunku išskirti pagrindinius užduoties atlikimo etapus, suplanuoti užduoties atlikimo seką, parinkti tinkamiausius būdus užduočiai atlikti; ● ne visada susieja ir pritaiko žinias, įgytas skirtingų dalykų pamokose.
--	--

Komunikavimo kompetencija

Mokinio galimybės	Mokinio sunkumai
<ul style="list-style-type: none"> ● gali bendrauti ir keistis informacija, jei yra pakankamai turtingas pasyvusis ir aktyvusis mokinio žodynas; ● kuria ar nagrinėja tekstą pagal planą, atraminius klausimus; ● randa informacijos įvairiuose šaltiniuose, ją atrenka, perteikia nurodytomis priemonėmis, turint aiškų veiklos planą; ● geba išsakyti savo nuomonę gestų kalba; ● gali dirbti grupėje, atlikti veiklą atitinkančią mokinio gebėjimus. 	<ul style="list-style-type: none"> ● gaunamos informacijos kiekis mažas, dėl sunkumo ją priimti ir suvokti, todėl neretai ji dalinai ar visiškai yra iškraipoma, suvokiama netinkamai, sunkiau apdorojama; ● dėl galimai skurdaus žodyno, sunkiai sekasi komunikuoti žodine kalba, nuosekliai dėstyti mintis tiek raštu, tiek žodžiu; ● sunkiau sudaryti gramatiškai taisyklingus sakinius, parinkti tinkamas sąvokas, pritaikyti joms galūnes; ● prasčiau geba suvokti, apdoroti ir panaudoti sakytine kalba pateiktą informaciją; ● sunkiai interpretuoja tekstą, formuluoja klausimus; ● informacijos įsiminimas ir atgaminimas dažnai yra netikslūs; ● gali pasimesti informacijos gausoje, jei nėra aiškaus plano, kaip informaciją rasti, ją susisteminti, apibendrinti bei pateikti; ● dažnai drovisi kalbėti prieš auditoriją; ● sunku nustatyti garso šaltinį ir jo kryptį, todėl sudėtingiau dalyvauti grupės veiklose, diskusijose; ● nebūtinai ir ne visada supranta skaitomą tekstą / girdimą informaciją.

Socialinė ir emocinė kompetencija

Mokinio galimybės	Mokinio sunkumai
-------------------	------------------

<ul style="list-style-type: none"> ● geba mokytis bendradarbiaujant, siekiant bendro tikslo; ● dirbant kartu, gali padėti kitam, prisiimti atsakomybę už savo veiklos rezultatus; ● gali prisidėti kuriant darnią aplinką, tausojant gamtos išteklius. 	<ul style="list-style-type: none"> ● gali būti sunku atpažinti, įvardinti savo ir kitų asmenų emocijas, elgesį ir vertybes; ● formuojant asmeninius tikslus reikia pagalbos; ● dėl informacijos stokos ne visada atpažįsta kitų emocijas ir jas atliepia; ● gali būti sunku savarankiškai priimti sprendimus, vertinti elgesį ar pasekmes, kasdieninėse situacijose taikyti atsakingų sprendimų priėmimo įgūdžius; ● sunkiau naudotis bendravimo įgūdžiais veiksmingam komunikavimui.
Pilietiškumo kompetencija	
Mokinio galimybės	Mokinio sunkumai
<ul style="list-style-type: none"> ● žino ir gerbia valstybės simbolius ir valstybines šventes, suvokia, kad turi gerbti ir saugoti Lietuvos valstybės nepriklausomybę; ● suvokia savo, kaip žmogaus, Lietuvos piliečio teises ir pareigas; ● skiria pilietišką ir nepilietišką elgesį; ● geba dalyvauti pilietinėse veiklose kartu su tėvais, mokytojais; ● jaučia atsakomybę dėl savo elgesio, laikosi taisyklių; ● gali dalyvauti kuriant darnią sociokultūrinę, ekonominę, ekologinę aplinką; ● gali prisidėti prie veiklos mokyklos savivaldoje; ● gali prisidėti prie savanoriškos veiklos; ● geba gerbti kito nuomonę, požiūrį, poziciją pilietiškumo klausimais, turi solidarumo jausmą ir suvokimą, demonstruoja empatiją, toleranciją. 	<ul style="list-style-type: none"> ● sunkiau sekasi be mokytojų, tėvų pagalbos organizuoti įvairias akcijas, kitas veiklas; ● sunkiau sekasi analizuoti demokratinės bendruomenės problemas, jas įvardinti, inicijuoti pokyčius bendruomenėje; ● atpažįsta situacijas, jei pažeidžiamos teisės, tačiau sunkiai išreiškia savo nuomonę, ją pagrindžia, derina skirtingus požiūrius ir randa problemų sprendimo būdus; ● gali būti sunku analizuoti ir kritiškai vertinti žiniasklaidoje pateikiamą informaciją, suvokti žiniasklaidos vaidmenį demokratijoje, atpažinti propagandos apraiškas; ● sunkiau analizuoti politinius procesus ir juos kritiškai vertinti.
Kūrybiškumo kompetencija	
Mokinio galimybės	Mokinio sunkumai
<ul style="list-style-type: none"> ● geba kūrybiškai atlikti užduotis, dažniausiai gražiai piešia; 	<ul style="list-style-type: none"> ● sunkiau (be pagalbos) sekasi kritiškai analizuoti kūrybai reikalingą informaciją, įvertinti riziką;

<ul style="list-style-type: none"> ● dalijasi savo idėjomis, žiniomis, talentais pažįstamoje aplinkoje, savo kūrybinius darbus gali demonstruoti dalyvaujant parodose; ● naudojami informaciniais šaltiniais, reikalingais kūrybinėms užduotims atlikti; ● geba realizuoti savo talentus dailės, technologijų pamokose; ● gali kurti tiek vienas, tiek grupėje, gali būti kūrybinės komandos dalimi. 	<ul style="list-style-type: none"> ● dažniausiai mokiniui sunku įvardinti, kokio rezultato tikisi įgyvendinus kūrybines idėjas; ● keliant kūrybines idėjas reikalinga pagalba numatant įvairias galimybes, veiksmus joms įgyvendinti, vertinant galimybes ir aplinkybes; ● sunkiau sekasi atliktą kūrybinį darbą aprašyti, pristatyti, apibūdinti kūrybos procesą.
Kultūrinė kompetencija	
Mokinio galimybės	Mokinio sunkumai
<ul style="list-style-type: none"> ● žino Lietuvos kalendorines šventes, jų tradicijas, papročius; ● kultūrinės žinias ir gebėjimus pritaiko įvairių dalykų pamokose, gyvenime; ● supranta, kad kultūra nėra vienalytė, kad yra subkultūros, kad kitų kultūrų atstovų pasaulėžiūra, praktika ir papročiai gali skirtis nuo mūsų šalies kultūros. 	<ul style="list-style-type: none"> ● sunkiau sekasi analizuoti ir lyginti įvairių šalių kultūras, nusakyti kontekstą, nurodyti jų tarpusavio ryšį; ● sunkiau įvardinti, argumentuoti, kritiškai vertinti, kokią įtaką kultūros raidai daro įvairios žmonių grupės, subkultūros.
Skaitmeninė kompetencija	
Mokinio galimybės	Mokinio sunkumai
<ul style="list-style-type: none"> ● gali kurti skaitmeninį turinį, jį redaguoti, atlikti interaktyvias užduotis, piešti, kurti filmukus, įkelti vaizdinę medžiagą, žaisti interaktyvius žaidimus; ● randa skaitmeninį turinį, jį atsirenka pagal poreikį; ● geba bendrauti, bendradarbiauti naudojantis skaitmeninėmis technologijomis; ● gali pasirinkti būdus, kaip saugiai naudotis skaitmeninėmis technologijomis, suvokia grėsmes skaitmeninėje aplinkoje. 	<ul style="list-style-type: none"> ● sunkiau sekasi skaitmeninio turinio sisteminimas, analizė ir vertinimas.
Kompetencijų įgijimo strategijos ir ugdymosi rekomendacijos	
Mokinys, turintis klausos sutrikimų ar kochlearinius implantus gali:	

- vėliau pradėti mokytis pirmosios ar antrosios užsienio kalbos;
- mokytis tik vienos užsienio kalbos;
- užsienio kalbos pamokų metu, dėmesys turi būti skiriamas rašytinės kalbos mokymui(-si);
- nesimokyti muzikos (jei mokosi – dėmesys skiriamas muzikinės ritmikos lavinimui);
- mokytis lietuvių gestų kalbos.

Bendravimo su mokiniu, turinčiu klausos sutrikimų, ypatumai:

- sėkmingai mokinio įtraukčiai reikia tinkamai pasiruošti: bendravimo ypatumus aptarti su klasės mokiniais, jų tėvais (globėjais, rūpintojais), klasėje dirbančiais mokytojais ir su visa mokyklos bendruomene;
- klasėje mokinys turi sėdėti arčiau mokytojo;
- bendraujant su mokiniu, turinčiu klausos sutrikimų, negalima stovėti atsisukus nugarą į šviesą, mokiniui už nugaros, nevaikščioti po klasę. Reikia įsitikinti, kad apšvietimas yra tinkamas ir mokinys aiškiai mato kalbančiojo veidą. Reikėtų neuždengti savo veido ranka, knyga ir pan., nebūti pasisukus šonu, kad mokinys galėtų aiškiai matyti lūpas;
- kalbant reikia žiūrėti į mokinį, geriausia, kad mokytojo veidas būtų tame pačiame lygyje;
- kalbėti reikia aiškiai, neskubant, nešaukiant, nereikia per daug artikuliuoti;
- būtina stiprinti mokinio pasitikėjimą savo jėgomis, skatinti jį kalbėti ne tik jam artimoje aplinkoje;
- mokytojas turi įsitikinti, ar mokinys suprato užduotį, todėl tikslinga paklausti mokinio, kaip (ką) jis suprato, o ne ar suprato. Jei mokinys nesuprato, pakartoti dar kartą. Kūno kalba pastiprinti nurodymus ir aiškinimą, bet negestikuluoti per daug. Vartoti trumpas frazes, sakinius;
- prieš užduodant klausimą atkreipti mokinio dėmesį, kreiptis į jį vardu;
- sumažinti triukšmą klasėje. Jei mokinys prasčiau girdi viena ausim, sodinti jį taip, kad informacija būtų pateikiama iš tos pusės, kuria girdi geriau.

Įvairių dalykų pamokose:

- svarbu parinkti nuolatinę darbo vietą klasėje (ne toliau trečios eilės), kad gerai matytų mokytoją;
- pradžioje galima naudoti korteles su frazėmis „Atsiversk knygą“, „Perskaityk užduotį“ ir pan., kad mokinys išmoktų suprasti kreipimąsi, paliepimus;
- didelį dėmesį skirti rašytinei kalbai, dėstomos medžiagos adaptavimui, vaizdumui;
- sudėtingesnius tekstus reikėtų pritaikyti (mažinti jų apimtį, palikti tik tai kas svarbiausia, pateikti iliustracijas, schemas ir kt.). Analizuojant tekstą, reikia pateikti ne tik konkrečius klausimus, bet būtina pateikti ir priežasties / pasekmės klausimus, skatinančius daryti išvadas;

- turinys turi būti supaprastinamas iki praktinio pažinimo ir jo taikymo lygmens, siužetas logiškas, konkretus, pateiktas chronologine tvarka, suskirstytas logiškai struktūruotais skyriais, žodynas mokiniui turi būti gerai žinomas;
- teksto pradžioje turi būti pateikiama glausta santrumpa, supažindinama su teksto turiniu;
- tekstas turi būti aiškus, konkretus, turinys adaptuotas atsižvelgiant į mokinio amžių, vartojami įprasti žodžiai, o sudėtingesni žodžiai, naujos sąvokos turi būti paaiškinami papildomai;
- pateiktos iliustracijos turėtų atspindėti pagrindinius teksto aspektus, teikti mokiniams teksto turinį papildančią vaizdinę medžiagą prieš ir po teksto skaitymo bei skaitant tekstą;
- kalbant apie naują dalyką, reikia padėti mokiniui suprasti kontekstą, pradėti nuo to, ką jis moka. Mokantis naują medžiagą ir susipažįstant su naujais terminais, sąvokomis, kurių esmę aiškina mokytojas, mokiniui galima medžiagą pateikti lentelėse, schemose, paveiksluose, kortelėse arba užrašyti lentoje;
- sutelkti dėmesį į pagrindines frazes: jas pabrėžti, pakartoti, užrašyti lentoje, kortelėse, pateikti ribotą informacijos kiekį, jei įmanoma sąvokoms priskirti paveikslėlius;
- jei mokinys nesupranta žodžio ar sakinio, pakeisti jį panašios reikšmės žodžiu ar sakiniu. Reikėtų susieti, palyginti naujas sąvokas su jau žinomomis sąvokomis, mokiniui paaiškinant, kaip lengviau sąvoką įsiminti;
- sąvokas rašyti į sąvokų žodynėlį, jas apibūdinti savais žodžiais, iliustruoti piešiniais ar grafiniais vaizdais. Nežinomi žodžiai, naujos sąvokos turėtų būti išsiaiškinti iš anksto (namuose ar švietimo pagalbos specialisto užsiėmimuose);
- nuolat tikrinti, ar mokinys dėmesingas, seka mintį, pamokos eigą. Vienu metu pateikti vieną informacijos šaltinį: mokiniui, turinčiam klausos sutrikimą, sunku tuo pat metu sutelkti dėmesį į žodžius ir žiūrėti į knygą ar į tai, ką mokytojas rašo lentoje;
- svarbu ugdyti mokinio savarankiškumą atliekant užduotis. Užduotį pakartoti kelis kartus, kad būtų aišku, jog mokinys suprato, kaip konkrečią užduotį reikia atlikti (neužtenka tik paklausti: – Ar tu supratai?). Savarankiškai atlikti užduotis mokinys gali tik tada, kai mokytojas įsitikina, kad užduotis suprasta teisingai;
- nedidinant mokymosi krūvio, siekiant įvairiais būdais įtvirtinti gautą informaciją, patartina pasitelkti aktyvaus mokymosi metodus (tiriamuosius darbus, probleminį, projektinį darbą ir kt.), labai naudinga tarpdalykinė integracija;
- nereikalauti dirbti grupėse, bendrauti, bendradarbiauti, kurti dialogus su klasės draugais, diskutuoti, jei mokinys to padaryti negali dėl sutrikimo;
- vykstant pokalbiui reikėtų padėti mokiniui pasakyti tai, ką jis nori pasakyti, tačiau netaisyti jo kalbos, kol vaikas kalba ir tik jam pasakius pateikti taisyklingą variantą, pasitelkiant užuominas ir paskatinimus;
- kalbinė aplinka (rašytinė, sakytinė (pagal mokinio galimybes ją vartoti), ar gestų kalba) turi būti visur (per pamokas, po pamokų, neformalioje veikloje, namuose);
- jei mokinys nekalba arba jo lietuvių kalba yra labai skurdi – reikėtų pasitelkti gestų kalbą, kad jis galėtų bendrauti ir mokytis.

Teksto skaitymas, supratimas ir kūrimas:

- siekiant, kad mokinys geriau suprastų skaitomą tekstą, turi būti suprantamas žodynas, kurį būtina plėsti, po truputį įtraukiant vis naujų sąvokų. Svarbu ne tik kiekybiškai plėsti mokinio žodyną, bet ir jį kokybiškai tobulinti, išmoktus žodžius vartojant gramatiškai taisyklingoje kalboje;
- teksto kūrimo užduotyse pateikiama įvestis ir (ar) planas ir (ar) nukreipiamieji klausimai (gali būti ir siūlomas žodynas, kūrybiškumą žadinantys žodžiai);
- sakytinio teksto suvokimo ir kūrimo (kalbėjimo ir klausymo) gebėjimų ugdymą taikyti individualiai, atsižvelgiant į kiekvieno mokinio klausos sutrikimo laipsnį bei individualius gebėjimus ir naudojimąsi klausą kompensuojančia aparatūra. Atsižvelgiant į vaiko klausos sutrikimo laipsnį ir individualius gebėjimus, šeimos kalbą, mokoma(si) kalbėti lietuvių kalba, bendrauti su girdinčiais bendraamžiais ir mokytoju;
- gerinant skaitymo techniką, teksto supratimą, būtina atkreipti dėmesį į skyrybos ženklus, loginį kirtį. Rekomenduojama pabraukti kirčiuotą žodžio skiemenį;
- vengti sudėtinių sakinių, neveikiamosios rūšies vartojimo, metaforų, perkeltinės prasmės žodžių, svetimybių, vienas sakinyse turėtų išreikšti vieną mintį, turi vyrauti vientisiniai, trumpi sakiniai;
- ilgesnių sakinių loginis centras turi būti išdėstytas vienoje eilutėje;
- mokinys turi gebėti atpažinti kirčiuotą skiemenį, bet žodžių kirčiavimo užduočių, kai reikia nustatyti žodžio kirtį ar priegaidę, reikėtų visai neskirti arba skirti kuo mažiau. Jų atlikimas negali būti vertinamas neigiamai. Tokio tipo užduotys gali būti nevertinamos;
- taisyklingos kalbos, žodžių derinimo reikia mokyti remiantis ir rašytine kalba, naudoti kuo daugiau vaizdumo, įvairių grafinių žymėjimų, schemų, žodžių galūnių lentelių, pavyzdžių. Mokinys gautas žinias turi taikyti praktiškai, kasdienėje veikloje;
- pravartu leisti mokiniui kalbėti pagal iš anksto sudarytą planą, schemą, pasitelkiant kuo daugiau vaizdinių priemonių. Jei mokiniui sunku pasakoti, pasakojimą galima pakeisti atsakinėjimu į klausimus, svarbu įsitikinti, kad mokinys tikrai suvokia teksto prasmę, o ne tik jį mintinai atkartoja;
- teksto suvokimo užduotyse vengtini klausimai reikalaujantys atpažinti ir įvardinti literatūros sroves, funkcinį teksto stilių, menines raiškos priemones ir retorines figūras, prašantys palyginti pateiktus tekstus, ar juos vertinti;
- mokiniams, turintiems klausos sutrikimų, sunku susieti ir nuo konkrečių dalykų prieiti prie apibendrinimų, nuo bendrųjų – prie specifinių apibrėžimų, todėl reikėtų vengti užduočių, reikalaujančių šių kompetencijų demonstravimo;
- jeigu mokiniui sunkiai sekasi vartoti žodinę kalbą, reikia naudoti pirštų abėcėlę – ji padės vaikui mokantis žodžius, rašant, skaitant:
<http://gestai.ndt.lt/pirstu-abecele> [žiūrėta 2022 m. kovo 7 d.]

Bendri užduočių pateikimo principai:

- skiriami pratimai, kuriuose pateikiami keli atsakymai iš kurių reikia pasirinkti, pratimai, kuriuose reikia įrašyti žodžius (su praleistų žodžių sąrašu), lentelių užpildymo pratimai;
- užduotims atlikti pateikiami atraminiai / užvedamieji klausimai / planai pasakojamajai medžiagai;
- užduotys turėtų būti trumpos, aiškios, konkrečios, neperkrautos. Kai kuriais atvejais skirti daugiau laiko užduočiai atlikti;
- rašto darbus leisti rašyti iš anksto paruoštose formose (jose turi būti struktūruotai pateiktos tam tikros dalys, pateikiami klausimai, į kuriuos atsakydamas mokinys galėtų tinkamai atlikti užduotį).

Parenkant mokymo priemones reikėtų atkreipti dėmesį ar:

- ugdomi komunikaciniai gebėjimai, ar tai padeda pateikti arba gauti informaciją jam suprantamu būdu (dažniau rašytine, o ne sakytine kalba, siejant rašytinį tekstą su vaizdine informacija – paveikslėliais (paveikslėlių serijomis) ar schemomis);
- plečiamas mokinio žodynas (mokymo priemonėje yra pateiktas sudėtingesnių sąvokų aiškinimo žodynėlis, nauja leksika iliustruota arba paaiškinta jau žinoma / dažniau vartojama leksika);
- lavinamas abstraktusis mąstymas (suvokti priežasties-pasekmės ryšius ir apibendrinti aptartą medžiagą braižant grafikus arba schemas, pildant lenteles ir pan.);
- lavinama vaizduotė (kai mokiniui siūloma apibendrinti, sisteminti detalai aptartus faktus papildant (arba piešiant) paveikslėlius, paveikslų serijas, komiksus);
- vaizdinė medžiaga (grafikai, diagramos, schemas, infografikai, iliustracijos, nuotraukos ir pan.) neperkrauta detalėmis, nėra perteklinės informacijos, o vaizdas ryškus, aiškus, nestilizuotas;
- vaizdinė filmuota medžiaga demonstruojama su subtitrais, yra galimybė ją reikalingu metu sustabdyti papildomam paaiškinimui.

Nuotolinio mokymosi galimybės:

- mokiniams, turintiems klausos sutrikimų, geriau mokytis kontaktiniu būdu;
- nuotolinio mokymosi atveju, rekomenduojama atsakingai suplanuoti mokymosi eigą, taikyti tas pačias strategijas, kurios naudojamos pamokoje, vykstančioje kontaktiniu būdu;
- jeigu mokiniui reikia, – pasitelkti gestų kalbos vertėjo paslaugas;
- mokinys turi aiškiai matyti ir demonstruojamą medžiagą, ir kalbančius asmenis, nerekomenduojama to daryti vienu metu, geriau kai vaizdinę medžiagą keičia komentaras ir atvirkščiai.

Ugdymosi pasiekimų vertinimo ypatumai (slenkstinis, patenkinamas, pagrindinis, aukštesnysis)

Mokinio pasiekimai ir pažanga ugdymo procese vertinami vadovaujantis teisės aktais, reglamentuojančiais bendrąjį ugdymą ir mokinio pasiekimų ir pažangos vertinimą arba konkrečiam mokiniui pritaikytoje ugdymo programoje numatytais pasiekimais. Mokyklos priimtas sprendimas dėl mokinių pasiekimų ir pažangos vertinimo ar (ir) įvertinimo skelbiami mokyklos interneto svetainėje.

Vertinant specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių pasiekimus ir pažangą, remiamasi bendrosiose ugdymo programose apibrėžtais mokymosi pasiekimais arba konkrečiam mokiniui pritaikytoje ugdymo programoje numatytais pasiekimais pagal mokinio galimybes ir gebėjimus. Siūloma mokymosi pasiekimus ir pažangą vertinti atsižvelgiant į švietimo pagalbos specialistų rekomendacijas. Mokinių žinių, gebėjimų, pasiekimų vertinimas mokytojui teikia vertingą informaciją apie mokinio daromą pažangą ir padeda numatyti programos turinio pritaikymą mokiniui, stebėti ir įvertinti grįžtamąjį ryšį.

Vertinami mokinių komunikavimo ir teksto suvokimo gebėjimai, kalbos ir literatūros žinios, gebėjimai kurti tekstus taisyklinga sakytine ir rašytine kalba. Mokinių teksto suvokimo pasiekimų vertinimas priklauso nuo nagrinėjamų tekstų sudėtingumo, gebėjimų atsakyti į tam tikrų tipų ir sudėtingumo klausimus, nuo užduočių atlikimo lygmens.

Rekomenduojama taikyti formuojamąjį vertinimą individualiai mokinio pažangai stebėti. Mokinio pasiekimus būtina fiksuoti, kad mokytojas galėtų planuoti tolesnį mokymą, gautų informacijos apie mokinio pasiekimus, pažangą, mokymosi poreikius. Pasiekimų fiksavimas padeda pasirinkti tinkamiausius, veiksmingiausius mokymo metodus, juos pritaikyti mokiniui. Mokinys gali pamatyti savo daromą pažangą, o analizuojant mokytojo vertinimą ir savo paties įsivertinimą, mokinys sužino, ką jau supranta, geba atlikti, stebi asmeninę ūgtį. Vertinimas bei įsivertinimas padeda mokytis, leidžia numatyti žingsnius, kurie padės mokiniui siekti geresnių rezultatų, daugiau įgyti pasitikėjimo savo jėgomis, patirti mokymosi sėkmę. Tai mokiniui suteikia motyvacijos ir skatina siekti rezultato. Svarbu neakcentuoti mokinio nesėkmių, o atkreipti dėmesį į pasiekimus, pastebėti daromą pažangą.

Bendradarbiavimas su mokyklos Vaiko gerovės komisija, švietimo pagalbos specialistais, tėvais (globėjais, rūpintojais)

Bendradarbiavimas su Vaiko gerovės komisija

- Mokykla, priėmusi mokinį, turintį klausos sutrikimų arba kochlearinį implantą organizuoja mokyklos Vaiko gerovės komisijos (toliau – VGK) posėdį, kuriame dalyvauja mokytojai, švietimo pagalbos specialistai, ugdysiantys mokinį, mokinys ir jo tėvai ar kiti atstovai pagal įstatymą galintys teikti metodinę, konsultacinę pagalbą mokyklai dėl būtinų sąlygų mokiniui ugdytis sudarymo.
- Aptariamos pedagoginės psichologinės ar švietimo pagalbos tarnybos teikiamos rekomendacijos ir savalaikė pagalba mokiniui bei mokytojui, siūlymai ugdymo programai įgyvendinti ir mokyklos fizinei aplinkai pritaikyti arba jeigu jau įgyvendintas pagalbos mokiniui planas, svarstoma dėl jo pratęsimo, tikslinimo, nutraukimo, įvertinami sunkumai ir kliūtys, kuriuos galėtų patirti mokinys (juos reikėtų pašalinti įmanomai greičiausiu būdu).

- VGK posėdyje priimamas sprendimas dėl mokinio individualaus plano sudarymo, kuris yra pritaikytas mokinio galioms ir specialiesiems poreikiams, padedantis išskirti tikslus, juos įgyvendinti, prisiimti asmeninę atsakomybę už mokymąsi.
- Mokykla, organizuodama mokinių, turinčių klausos sutrikimų, ugdymą, esant poreikiui, bendradarbiauja ir konsultuojasi su klausos sutrikimų turinčių vaikų ugdymo šalies (regioniniais) centrais ir jų specialistais, nevyriausybinėmis organizacijomis, viešojo ir privataus sektoriaus įstaigomis, pagal poreikį. Šalies (regioninių) centrų specialistai periodiškai teikia konsultacijas mokytojams dėl ugdymo būdų ir formų, mokymo priemonių, aplinkos pritaikymo ir pan.

Bendradarbiavimas su švietimo pagalbos specialistais

- Švietimo pagalbos specialistai (surdopedagogas, logopedas, specialusis pedagogas) užtikrina mokinio, turinčio klausos sutrikimą, sistemingą klausos ir kalbos lavinimą, padeda mokytojams ugdant mokinio kalbines kompetencijas.
- Mokytojų ir specialistų bendradarbiavimas itin svarbus. Tai leidžia pažinti mokinio galimybes, padeda mokytojui ugdant mokinį, atrasti jo gebėjimus bei galimybes, suprasti kokios pagalbos reikia atliekant užduotis, kurias kompetencijas ugdyti, kokias strategijas naudoti. Specialistai teikia informaciją mokytojui apie tinkamiausius mokymo metodus, mokomosios medžiagos, mokomųjų priemonių pritaikymą, numato ugdymo tikslų ir uždavinių pasiekimo būdus bei metodus, atitinkančius mokinio galimybes ir poreikius.
- Specialistai taip pat turėtų dirbti ir bendradarbiauti su mokinio šeima.
- Specialusis pedagogas, logopedas užsiėmimų metu dalį laiko skiria mokinio parengimui būsimoms pamokoms, padėdami plėtoti reikalingą žodyną, formuoti sąvokas.
- Jei mokykloje nėra surdopedagogo, specialiąją pedagoginę pagalbą gali teikti specialusis pedagogas.
- Diktantą mokiny, turintis klausos sutrikimų, turėtų rašyti individualiai su mokytoju arba su švietimo pagalbos specialistu individualių užsiėmimų metu.

Bendradarbiavimas su tėvais

- Būtinai tėvų ir mokyklos bendradarbiavimas užtikrinant sėkmingą ir pilnavertį vaiko ugdymą, emocinį saugumą. Tėvų pagalba ir vaiko palaikymas labai svarbūs, nes jam gali būti sunku susipėti dirbti su visa klase. Mokytojas organizuoja individualius susitikimus, informuoja tėvus apie vaiko patirtas sėkmes ar nesėkmes mokykloje, galimybes, pasiekimus, daromą pažangą, suteikia tėvams padaršinimo, išklauso juos.
- Tėvai pasirūpina, kad klausos aparatai / kochlearinių implantų procesoriai visada veiktų (palieka įstaigoje elementų atsargą, kad prireikus būtų galima pakeisti).
- Tėvai sistemingai turėtų patikrinti, kaip sekasi atlikti pamokų ruošos užduotis, informuoti mokytojus su kokiais sunkumais susidūrė. Labai svarbu kryptingas ir sistemingas tėvų įsitraukimas į ugdymo procesą.

- Tėvų indėlis į vaiko kalbos mokėjimą yra būtinas. Su vaiku bendrauti reikėtų nuolat, įvairiomis temomis, nes vaikas negauna (arba gauna nepakankamai) informacijos iš aplinkos. Jeigu vaikas kalba netaisyklingai (painioja gimines, laikus, netaisyklingai taria galūnes arba jų netaria) tėvai turėtų netaisyti vaiko kalbos nuolat, bet pakartoti taisyklingai, kad vaikas girdėtų.
- Jei vaikas skaito / girdi, jis nebūtinai ir ne visada supranta skaitomą tekstą / girdimą informaciją. Prieš naują temą siūloma išsiaiškinti nežinomus žodžius ir sąvokas namuose, kad klaseje skaitomas tekstas vaikui būtų suprantamas, tačiau jokių būdu negalima iš anksto atlikti užduočių.
- Rekomenduotina rasti vaikui kokį nors užsiėmimą už bendrojo lavinimo mokyklos ribų ir skatinti šią veiklą.
- Svarbu leisti vaikui parodyti savo sugebėjimus, taip jis jausis labiau pasitikintis savimi, pasieks geresnių rezultatų.

Ugdymui skirtos techninės pagalbos priemonės ir garsą stiprinantys aparatai

- Jei mokinys nešioja individualų klausos aparatą ar kochlearinį implantą privalu kontroliuoti ar jį nešioja nuolat, stebėti, kad būtų įjungtas, ar baterija neišsikrovusi. Pastebėjus, kad mokinys nereaguoja į jį kreipiantis, priminti, kad pasikeistų bateriją.
- Būtina pritaikyti aplinką, sudaryti sąlygas mokiniui pailsėti nuo triukšmo, mokykloje įrengiant patalpą (ramybės kampelį), kur mokinys galėtų pailsėti.
- Jei mokinys turi vieną klausos aparatą ar kochlearinį implantą reikia kalbėti iš tos pusės, kurioje yra reabilituojanti klausą įranga.
- Foninis triukšmas patalpoje turi būti minimalus, kad mokinys, turintis klausos sutrikimą ir dalyvaujantis ugdymo veikloje su veikiančiais klausos aparatais, kochleariniu implantu ir kita naudojama įranga (FM sistemos) patirtų kuo mažesnę diskomfortą.
- Mokiniais, besinaudojantiems FM sistemomis užtikrinti sąlygas jų naudojimui ugdymo proceso, renginių, neformaliojo švietimo veiklų metu.
- Daugiau informacijos apie garsą stiprinančias priemones gali suteikti klausos reabilitacinei įrangai prekiaujančios įmonės.

Praktiniai pavyzdžiai

Matematikos NMPP 4 klasei užduotis girdintiesiems	Pritaikyta mokiniams, turintiems klausos sutrikimų
<p>Dėžės su kriaušėmis masė yra 15 kg. Trečdalis šių kriaušių masė (be dėžės) yra 4 kg. Kokia tuščios dėžės masė? Užrašyk sprendimą.</p>	<p><u>1. Būdas</u> Dėžė su kriaušėmis sveria 15 kg. Dėžė sveria 3 kg. Kiek sveria kriaušės?</p> <p><u>2. Būdas</u> Dėžė su kriaušėmis sveria 15 kg. $\frac{1}{2}$ kriaušių sveria 6 kg. Kiek sveria tuščia dėžė?</p> <p>1) Kiek sveria visos kriaušės? 2) Kiek sveria dėžė?</p>
<p>6 pyragaičiai kainuoja 12 Eur. Kiek kainuoja 4 tokie pyragaičiai?</p>	<p>6 pyragaičiai kainuoja 12 Eur. Kiek kainuoja vienas pyragaitis? Kiek kainuoja 4 tokie pyragaičiai?</p>
<p>2019 m. PUPP užduotis girdintiesiems</p>	<p>1 užduoties pritaikymas mokiniams, turintiems klausos sutrikimų</p>

Pasirinkite vieną iš trijų užduočių ir sukurkite pasirinkto žanro 250 žodžių tekstą. Rašydami remkitės literatūros (kultūros) žiniomis ir savo patirtimi.

1 užduotis. Parašykite pasirinkto žanro tekstą tema *Kas žmogų sieja su gimtaisiais namais?*

2 užduotis. Parašykite pasirinkto žanro tekstą tema *Ar verta domėtis praeitimi?*

3 užduotis. Parašykite pasirinkto žanro tekstą tema „*Niekuomet žmogus nėra toks gražus, koks jis yra kurdamas.*“ (Vydūnas)

Teksto žanras gali būti:

rašinys,
literatūrinis dienoraštis,
literatūrinis laiškas,
straipsnis,
esė ir pan.

Parašę suskaičiuokite žodžius, parašėte pažymėkite 250 žodžių ribą. Jeigu žodžių mažiau, parašykite jų skaičių.

1 užduotis. Parašykite pasirinkto žanro tekstą tema *Kas žmogų sieja su gimtaisiais namais?*

Didelį skausmą išgyvena žmogus, kuris yra ne savo noru atskirtas nuo gimtųjų namų. Tokių išgyvenimų yra patyrę lietuviai nuo senų laikų. Lietuviai nuolat teko kovoti už laisvę, o šias kovas lydėjo tremtys.

Augustė Liutkevičiūtė

Tėvynė žmogui tiek daug reiškia todėl, kad čia jis viską patyrė pirmąsyk: pasiaukojamą motinos meilę, rūpestingą tėvo gerumą.

Vydūnas

Namai – pragariai, be namų – negerai.

Lietuvių liaudies patarlė

Jums gali padėti šie patarimai:

- pasvarstykite, kuo žmogui svarbūs gimtieji namai;
- remdamiesi pateiktomis citatomis, aptarkite gimtųjų namų reikšmę;
- pateikite pavyzdžių iš visuomenės kultūrinio gyvenimo, literatūros, filmų ar kt.;
- išsakykite savo požiūrį, argumentuokite, kodėl taip manote.

Teksto žanras gali būti:

rašinys,
literatūrinis dienoraštis,
literatūrinis laiškas,
straipsnis,
esė ir pan.

Parašę suskaičiuokite žodžius, parašėte pažymėkite 150 žodžių ribą. Jeigu žodžių mažiau, parašykite jų skaičių.

Pasaulio pažinimo NMPP 4 klasei užduotis girdintiesiems

Vytas vienu metu pasėjo pipirnių į A ir B vazonėlius. Vazonėlį B uždengė permatomu gaubtu. Kitos pipirnių dygimo ir augimo sąlygos buvo tokios pačios. Paveiksle pavaizduota, kiek pipirnės išaugo per savaitę.

Pritaikyta mokiniams, turintiems klausos sutrikimų

Vytas pasėjo tą pačių augalų sėklų į A ir B vazonėlius. B vazonėlį uždengė permatomu gaubtu.
Vazonėlius A ir B pastatė ant palangės.
Laistė vienodai.
Pažiūrėkite į paveikslėlį: kiek augalai užaugo per savaitę.

1. Po savaitės Vytas palygino augalus. Ką jis pastebėjo?

2. Kokią išvadą padarė Vytas?

Įrašykite tinkamą sąvoką:

1. Ką po savaitės pamatė Vytas?

A vazonėlyje augalai užaugo _____ (didesni / mažesni).

B vazonėlyje – _____ (didesni / mažesni).

2. Kodėl po gaubtu augalai augo greičiau?

Po gaubtu daugiau _____ (šilumos / šviesos), todėl augalai augo greičiau.

Literatūra ir šaltiniai

1. Bendrųjų programų atnaujinimo gairės, patvirtintos Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2019 m. lapkričio 18 d. įsakymu Nr. V-1317 „Dėl Bendrųjų programų atnaujinimo gairių patvirtinimo“.
2. Bendrieji ugdymo planai (2021-2022 ir 2022-2023 mokslo metų pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų bendrieji ugdymo planai, patvirtinti Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2021 m. gegužės 3 d. įsakymu Nr. V-688).
3. Dvikalbio kurčiųjų ugdymo samprata, patvirtinta Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2007 m. sausio 15 d. įsakymu Nr. ISAK-65 „Dėl dvikalbio kurčiųjų ugdymo sampratos patvirtinimo“.
4. Informacija apie gestų kalbą / lietuvių gestų kalba <http://www.deafcenter.lt/gestu-kalba/> [žiūrėta 2022 m. kovo 7 d.]
5. Kaip bendrauti su turinčiais klausos sutrikimų <https://www.svietimonaujienos.lt/kaip-bendrauti-su-turinciaisiais-klausos-sunkumu/> [žiūrėta 2022 m. kovo 7 d.]
6. Klausos sutrikimai <https://www.klrppt.lt/wp-content/uploads/2014/09/Klausos-sutrikimai1.docx> [žiūrėta 2022 m. kovo 7 d.]
7. Kompetencijų ugdymas. Metodinė medžiaga mokytojui. Projektas „Pagrindinio ugdymo pirmojo koncentro (5-8 kl.) mokinių esminių kompetencijų ugdymas“. Vilnius, 2012.
8. Lietuvos kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų ugdymo centro parengtos atmintinės mokytojams, ugdomiems mokiniams, turinčius klausos sutrikimų ir tokius

vaikus auginantiems tėvams <http://www.deafcenter.lt/svietimo-pagalba/> [žiūrėta 2022 m. kovo 7 d.]

9. Mitkus A. Kai sutrinka klausa. Vilnius, 2008.
10. Pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų aprašas, patvirtintas Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2015 m. gruodžio 21 d. įsakymu Nr. V-1309 „Dėl pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų aprašo patvirtinimo“.
11. Priemonės gestų kalba <http://www.ndt.lt/gestu-programa/isleistos-priemones/> [žiūrėta 2022 m. kovo 7 d.]
12. Rekomendacijos mokykloms, dėl mokinių, turinčių klausos sutrikimą, ugdymo organizavimo, patvirtintų Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2021 m. rugpjūčio 30 d. įsakymu Nr. V-1568 „Dėl rekomendacijų mokykloms dėl mokinių, turinčių klausos, regos sutrikimus, ugdymo organizavimo patvirtinimo“.
13. Ugdome neprisigirdintį vaiką: iš surdopedagogo patirties. Leidinio sudarytojai: Gervinskienė L., Jankevičienė R., Šarkienė D., Valaitytė-Ramuckienė R. Kaunas, 2014.
14. <https://www.mokykla2030.lt/> [žiūrėta 2022 m. kovo 7 d.]
15. <http://www.deafcenter.lt/> [žiūrėta 2022 m. kovo 7 d.]

*Šiose rekomendacijose aptariamas atnaujintų bendrųjų programų pritaikymas klausos sutrikimą ar kochlearinius implantus turintiems mokiniams. Jeigu mokinys turi ir kitų sutrikimų (regos, įvairiapusių raidos ir kt.) reikėtų derinti visas rekomendacijas pagal visus mokiniui nustatytus sutrikimus.